

TM	Г. XX	Бр. 3-4	Стр. 239 - 253	Ниш	јул - децембар	1997.

UDK 314:323.15 (497.1)

Prethodno saop{tewe

Pri m{qeno: 27.04.1997.

Nada Radu{ki

I nsti tut dru{tveni h nauka

Beograd

NEKE DEMOGRAF SKE ODLI KE NACI ONALNI H MAWI NA U SR JUGOSLAVI JI

Rezi me

SR Jugosl avi ja je mul ti etni -ka dr`ava u kojoj su, prema popi su iz 1991. godine, Srbi i Crnogorci -i nili dve tre}ine ukupnog stanovni {tva (oko 68%) a pri bli`no jednu tre}inu (oko 32%) naci onalne mawine. Najzna-ajni je naci onalne mawine, i maju}i u vi du wi hov ideo u ukupnom stanovni {tvu SR Jugosl avije, -ine Albanci (16,5%), Ma|ari (3,3%), Musl imani (3,2%), Romi (1,4%) i drugi. Analiza etni -ke strukture pokazuje da su naci onalne mawine veoma heterogene u pogl edu osnovnih etni -kih obel e`ja (veroi spovest, materwi jezik, naci onalna pri padnost) ali i u pogl edu nekih demograf ski h karakteri sti ka (pri rodni pri ra{taji, mi gracije, nupci jali tet, di vorci jali tet, i dr.), {to je uti calo na promenu broja i udel a pojedini h naci onalnih mawina u ukupnom stanovni {tvu zemqe. Tako na jednoj strani imamo naci onalnosti koje su se veoma sna`no razvijale prevenstveno kao rezul tat vi sokog pri rodnog pri ra{taja (Albanci, Musl imani, Romi) a na drugoj strani, naci onalnosti -i je je stanovni {tvo takore}i stagni ralo ili opadalo, kao posledica ni skog ili negati vnog pri rodnog pri ra{taja, i seqavawa, asimilaci onih procesa i sli -no (Ma|ari, Rumuni, Rusi ni, Slovaci). Analiza prostornog razme{taja rel evantnih naci onalnih mawina po regi oni ma i op{tina SR Jugosl avije ukazuje na izra`en proces etni -ke homogenizacije stanovni {tva (Ma|ari su koncentri sani u Vojvodi ni, Albanci na Kosovu i Metohiji, Musl imani u Crnoj Gori i centralnoj Srbiji i td.). Treba ista}i da su sa raspadom biv{e Jugosl avije, gra|anski m ratom i stvarawem novih dr`ava, pojedine grupe stanovni {tva postale naci onalne mawine a da to rani je ni su bile (Musl imani u SR Jugosl aviji, Srbi u Hrvatskoj, i td.).

Kqu-ne re-i: demografija, naci onalna mawina, mul ti etni -ka dr`ava, etni -ka struktura, Jugosl avi ja

SR Jugoslavija je multietni -ka, multikonfesionalna i multikulturna zajednica na -i joj teritoriji pored pripadnika jugoslovenskih naroda i vi i znatan broj nacionalnih manjina. {arol i kost etni -kog sastava naroda i nacionalnih manjina je posledica ne samo wenog geografskog polo`aja ve} i istorijskih doga|awa, politiki h prilika, razli -i tog demografskog razvika, migracija stanovni {tva, socio-ekonomskih i kulturnih faktora. Imaju}i u vidu da se SR Jugoslavija odl i kuje visokim udelom nacionalnih manjina u ukupnom stanovni {tvu (oko jedne tre}i ne), potreba i zuzavawa ove problematike danas je od izuzetnog zna -aja.

S druge strane, stvarawe novih nezavisnih dr`ava na prostoru biv{e Jugoslavije kao rezultat gra|anskog rata, dovelo je i do pojave tzv. novih manjina pripadaw me|uetni -kih odnosa i ma presudan uticaj na razvika SR Jugoslavije. Tako|e, re{awawe ovog pitanja postaje prioritetno u procesu stabilizacije i uspostawaw mira i bezbednosti na Balkanu. Garantowawe ljudskih prava svim narodima i za{titu nacionalnih manjina predstavqa preventivnu etni -kim konfliktima -i me bise istovremeno re{ili i problemi ve}inske nacije i manjina.

Danas u SR Jugoslaviji mo`emo govoriti o nacionalnim manjinama -ija je manjina dr`ava neka od susednih zemalja (Albanci, Ma|ari, Rumuni i Bugari), zatim o novostvorenim manjinama koje su nastale raspadom dr`ave i -ija je manjina u nekoj od republika biv{e Jugoslavije (Hrvati, Makedonci, Slovenci i Muslimani), zatim o etni -kim manjinama evropskog porekla (^esi, Slovaci, Ukrajinci, Nemci i drugi) i manjine neevropskog porekla (Romi i Jevreji). "Jugoslaveni" predstavqaju specifi -nu grupu jer nose ime dr`ave koja vi {e ne postoji u nekada{wim okvirima i nemaju posebno etni -ko poreklo ve} su pripadnici jedne od postoje}ih nacionalnosti.

U ovom radu analiza obuhvata najbrojnije nacionalne manjine u SR Jugoslaviji (preko 10 000 stanovnika) pripadaw je ne{to ve}a pa`wa posve}ena najzna -ajnijim manjinama (Albanci, Ma|ari i Muslimani) koje zajedno -i ne gotovo jednu -etvrtinu ukupnog stanovni {tva, a prostorno zauzimaju relativno homogena podru -ja (Kosovo, deo Vojvodine i Sandzak). Vremenski okvir posmatrawa je period od 1948. do 1991. godine.

U SR Jugoslaviji je, prema rezultatima popisa stanovni {tva iz 1991. godine, i vel o najvi {e Srba (62.6%), Albanaca (16.5%), Crnogoraca (5.0%), Jugoslovena (3.4%), Makedonaca (3.3%), Muslimana (3.2%), Roma (1.4%) i Hrvata (1.1%). Drugim re -ima, oko 68% ukupnog stanovni {tva su pripadnici srpskog i crnogorskog naroda, oko 1% stanovni {tva nije se nacionalno izjas-

ni lo ili je njihova etnička pripadnost nepoznata, dok 31,8% stanovništva predstavlja pripadnici naroda koji je matična zemlja van granica SR Jugoslavije (tabela u prilogu). Dakle, trećinu stanovništva SR Jugoslavije čine nacionalne manjine, koje su u periodu od 1948. do 1991. godine zabeležile porast u apsolutnom (sa 1,6 na 3,3 miliona) i relativnom iznosu (sa oko 24% na 31,8%) što pod uticajem različitih faktora (migracije, prirodni priraštaj, zatim promene u deklarisanju o nacionalnoj pripadnosti, mešoviti brakovi, asimilacioni procesi i dr.). Od ukupnog broja pripadnika nacionalnih manjina polovinu čine Albanci, dok drugu polovinu sa po 10% čine Mađari, Jugoslaveni i Muslimani a oko 20% sve ostale nacionalne manjine.

Territorijalnu distribuciju nacionalnih manjina koje žive u SR Jugoslaviji karakteriše prostorno-demografska polarizacija. Naime, pojedina područja odlikuje proces etničke homogenizacije gde dominira albansko i muslimansko stanovništvo (Kosovo i Metohija, Sandžak), dok druga imaju heterogen etnički sastav gde žive brojne nacionalne manjine (Vojvodina, Crnogorsko primorje, neke opštine Centralne Srbije). Intenzitet koncentracije pojedinih nacionalnosti po republikama pokazuje da su u Srbiji i Crna Gora etnički vrlo heterogene. Tako u ukupnom stanovništvu Srbije oko dve trećine stanovništva čine Srbi i Crnogorci (67,4%) dok jednu trećinu čine nacionalne manjine od kojih su najznačajnije: Albanci (17,1%), Mađari (3,5%) i Muslimani (2,5%). Nacionalne manjine su povećale svoj udeo u ukupnom stanovništvu ove Republike sa 25% na 32,6% u posmatranom periodu prvenstveno zbog porasta udela Albanaca (sa 8% na 17%) i Muslimana (0,3% na 2,5%). Pripadnici najbrojnijih nacionalnih manjina najkoncentriraniji su u pokraji nama Srbije, budući da u Vojvodini žive 98,7% svih Mađara, a na Kosovu i Metohiji 91% svih Albanaca nastanjenih na prostoru SR Jugoslavije. Crna Gora je takorekvi etnički zajednica u kojoj su 1991. Crnogorci činili 62% a Srbi 5%. Udeo nacionalnih manjina povećan je u posmatranom periodu za preko 3 puta (sa 7,5% na 28,8%) uglavnom zbog rastućeg udela Muslimana (sa 0,1% na preko 14%) i Albanaca (sa 5% na oko 7%).

Analiza popisnih podataka preko obelježja nacionalnost, veroispovesti materinog jezika, a imajući u vidu razlike u prirodnom i mehaničkom kretanju, kao i neke druge socio-demografske karakteristike, omogućuje uvid u populacionu dinamiku svih značajnijih nacionalnih manjina.

Najbrojniju nacionalnu manjinu u SR Jugoslaviji predstav-

qaju Albanci. Procenjen broj u 1991. godini (popisni je sproveden zbog bojkota albanskog stanovništva) iznosi je oko 1,7 miliona što čini 16,5% ukupnog stanovništva zemlje. U periodu 1948-1991 zabeležen je apsolutni (za preko 3 puta) i relativni porast (za preko 2 puta) tj. po godišnjoj stopi od oko 27 promilaa. Pored velikog prirodnog priraštaja (kao rezultat velikog nataliteta i relativno niskog mortaliteta zbog mlade starosne strukture stanovništva), značajne faktore populacijskog rasta predstavljaju i pozitivni migracioni saldo (dosegavane Albanaca iz Albanije posle II svetskog rata a i sećavane Srba, Hrvata i drugih), mali broj meštovitih brakova i lica deklariranih kao Jugoslaveni. U posmatranom periodu udeo albanske manjine u ukupnoj populaciji nacionalnih manjina se povećao (sa 35% na 51%) kao i broj (za preko 3 puta), prvenstveno usled razlika koje postoje u stopama prirodnog priraštaja između etničkih manjina. Posmatrano po republikama, Albanci čine 17,1% ukupnog stanovništva Srbije, odnosno 6,6% Crne Gore. Najveća koncentracija albanske nacionalne manjine je na Kosovu i Metohiji gde čini preko 90% od ukupnog broja Albanaca nastanjenih u SR Jugoslaviji, zatim u Centralnoj Srbiji (4,4%) i Crnoj Gori (2,4%) a veoma mala u Vojvodini. Na Kosovu i Metohiji pripadnici albanske nacionalnosti su upravo i mali najveći porast (sa 68% na 83%) što je posledica brojnih demografskih, socio-ekonomskih i političkih faktora. Detaljniju sliku o prostornom razmeštaju ove manjine i specifičnosti ma etničkog sastava stanovništva pružaju podaci po opštinama. Naime, Albanci su dominantna etnička grupa u 25 od ukupno 31 kosovske opštine (80,6% teritorije opština) sa udelom koji se kreće od 66,3% do 99,9%. Najniže udeo albanskog stanovništva je zabeležen u opštinama Gora (5,4%) i Leposavi (5,8%) a najveći u opštinama Opočje (99,9%) i Glogovac (99,9%). U 1991. godini gotovo polovina kosovskih Albanaca je živela u tzv. etničkim opštinama (preko 90% stanovništva su Albanci) a 10 godina ranije jedna trećina, što ukazuje na intenzivan proces etničke homogenizacije albanskog stanovništva uslovljen velikim prirodnim priraštajem i pozitivnim migracionim saldom. Posmatrano po naseqama, Albanci su na Kosovu i Metohiji zabeležili etničku dominaciju (apsolutnu i relativnu) u 76% svih naseqaa. Albanska nacionalna manjina ima etničku prevagu i u dve opštine Centralne Srbije: Bujanovac (60,1%) i Preševo (90%). U Crnoj Gori imaju etničku većinu u opštini Ulcinj (72,1%) dok u Vojvodini Albanci odlivaju disperzivan razmeštaj vezan uglavnom za gradska naseqaa.

Ma|ari su druga po veli~ini nacionalna mawina u SR Jugoslavi ji . Wi hov broj i udeo se smawivao (naro~i to od 60 i h godina) i 1991. godine registrovano je oko 345 hi qada (3,3% ukupnog stanovni {tva zemqe). Udeo Ma|ara u ukupnoj populaciji nacionalnih mawina se zna~ajno smawio (sa 27.6 % na 10.3%). Ilustracije radi, na po~etku posmatranog perioda broj Albanaca i broj Ma|ara je bio gotovo identičan da bi 1991. albanska nacionalna mawina bila pet puta brojnija od ma|arske. Daqe, u ukupnom stanovni {tvu Srbije, stanovni {tvo Kosova je u~estvovalo sa 11% a stanovni {tvo Vojvodine sa 25% da bi se u 1991. godini njihovi udeli gotovo izjedna~ili (oko 20%). Razlike treba tra`iti u niskom a posle dveh godina i negativnom prirodnom prira{taju Ma|ara (zbog niške i opadaju}e stope nataliteta i porasta op{te stope mortaliteta) i emigraciji dok su promene u izjavavawu bile mawe relevantne. Od ukupnog broja Ma|ara, 99,9% `ivi u Srbiji (odnosno 98,6% u Vojvodini), dok je na ostalim podru~jima gotovo zanemarljivo (samo 0,1% u Crnoj Gori). Ma|ari u Vojvodini predstavljaju po brojnosti (oko 334 hi qade) i udelu (17%) drugu etni~ku grupu (posle Srba). Zastupljeni su na ~itavoj teritoriji Vojvodine ali sa najve}om koncentracijom u severnom delu Ba~ke, u op{tinama i naseqima s visokim stepenom etni~ke homogenosti. Ma|ari imaju apsolutnu ve}inu u 7 op{tina: Ada (77,3%), Ba~ka Topola (64,7%), Be~ej (54,4%), Kawi`a (87,6%), Malil`o{ (58,7%), Senta (80,9%) i ^oka (56,5%) i relativnu ve}inu u op{tini Subotica (42,7%), {to sve ukupno ~ini 17,8% teritorije Vojvodine. U ovim op{tinama 1981. `iveo je oko 56% a 1991. godine, 58% ukupnog ma|arskog `ivqa Vojvodine, {to govori o tendenciji njihove etni~ke centralizacije. Broj op{tina u kojima etni~ki preovlauju Ma|ari nije se mawio u proteklom periodu, ali se u wima smawivao broj i udeo ma|arskog stanovni {tva i zve} navedenih razlika. Analiza po naseqima pokazuje da Ma|ari imaju etni~ku prevagu u 88 naseqa (1,4%) Vojvodine. Najve}i broj naseqa s visokim stepenom etni~ke homogenosti imaju pomenute op{tine: Ada i Senta (100% etni~ki homogenih ma|arskih naseqa), Kawi`a (92,3%), Be~ej (80,0%) i ^oka (75%).

Prema popisu iz 1991. godine oko 350 hi qada lica se izjasnili kao Jugoslaveni¹. Pretpostavqa se da su to uglavnom

¹ U popisu iz 1961. godine u grupu "Jugoslaveni nacionalno neopredeljeni" ukqu~ivani su gra|ani koji se nisu nacionalno opredelili odnosno oni koji su naveli neku regionalnu pripadnost. U Popisu 1971. a zatim i 1981.

pri padnici srpske nacionalnosti, zatim lica iz mešoviti h brakova, kao i etni -ke grupe koje su malobrojne i prostorno disperzivne. Na rast ove nacionalne mawine, karakteristi -an za period 1961-1991, pored demografskog faktora odlu -uju}i zna -aj je imala i promena opredeljenja o nacionalnoj pripadnosti, i zuevu 1991. kada je zabele`eno pri metno smawewe zbog nastalih političkih promena i me|uetni -kih konfli kata. Od ukupnog broja Jugoslavena polovina ih`ivi u Vojvodini, nacionalno najheterogenijoj oblasti gde`ine 8,7% ukupnog stanovništva i po brojnosti su na tre}em mestu (posle Srba i Ma|ara). Jugoslaveni su najbr`i rast zabele`ili i upravo u ovoj Pokrajini gde se wi hov broj u poslednjih 30 godina pove}ao za preko 50 puta (sa 3000 na 180 000). Najvi }e su koncentrisani u Ba -koji u nekol iko op{tina Sremska Mada ni u jednoj op{tini nemaju etni -ku prevagu. U op{tina Subotica (15%), Beo -in (14,4%), Novi Sad (12,4%) i I rig (10,6%) su po zastup}enosti na drugom mestu. U ukupnom stanovni }tvu Centralne Srbije, Jugoslaveni u -estvuju sa 2,5% i ugl avnom su koncentrisani u isto -noj i jugoisto -noj Srbiji (gde`ivi me{ovito srpsko i vla }ko, kao i bugarsko stanovni }tvo) a najmawe u jugozapadnoj Srbiji (gde su ve}i udel i Musli mana). U etni -kom sastavu Crne Gore "Jugoslaveni " u -estvuju sa 4,3% a najve}u teri torijalnu koncentraciju imaju u Primorju (op{tina Tivat), i regionu Podgorice. Na Kosovu i Metohiji je veoma mali procenat lica koja su se deklarisala kao Jugoslaveni (1,8%).

Musli mani su prema rezultati ma posledweg popisa stanovništva bili na -etvrtom mestu (iza Albanaca, Ma|ara i Jugoslavena), dok su se prema popisu iz 1948. godine nalazili tek na desetom mestu u ukupnoj populaciji nacionalnih mawina. U -itavom posmatranom periodu broj Musli mana se brzo pove}avao. Tako je u Jugoslavi ji 1948. bilo oko 17 hi }ada da bi 1991. godine registrovano preko 336 hi }ada Musli mana (porast udel a sa 0,3% na 3,2%). Ovakav trend rezultat je na prvom mestu promena u izja}wawu o nacionalnoj pripadnosti² ali i vi }eg pri rodnog pri ra}tja Musli mana nego ve}i ne drugih nacional -

l i ca koja su se i zjasnila kao "Jugoslaveni " ukqu -eni su u grupu "Ni su se nacionalno i zjasnili ". U popisu 1991. odgovor "Jugoslaven" vi }e nije svrstavan u grupu nacionalno neopredeljenih lica.

² Musli mani su u popisu 1948. iskazani pod nazivom "Neopredeljeni Musli mani ", 1953. kao "Jugoslaveni neopredeljeni ", 1961. kao "Musli mani u smislu etni -ke pripadnosti " a 1971. 1981. i 1991. Musli mani su se popisivali kao nacija }to je regulisano Ustavnim amandmanom iz 1971. godine.

nosti. Od ukupnog broja Muslimana koji žive na teritoriji SR Jugoslavije, oko 50% je skoncentrirano u Centralnoj Srbiji (u Sandžaku), zatim gotovo jedna trećina u Crnoj Gori (27%) i oko 20% ih živi na Kosovu i Metohiji. Samo mali deo ukupne muslimanske populacije živi u Vojvodini (1,7%). Muslimani čine 2,5% stanovništva Srbije i imaju apsolutnu većinu u tri opštine Centralne Srbije (2,6% teritorije): Novi Pazar (75,4%), Sjenica (76,1%) i Tutin (94,3%). Takođe je u još dve opštine Priboj (30,4%) i Prijepolje (43,4%) registrovano značajnije ove nacionalnosti. Na Kosovu i Metohiji ova nacionalna manjina ima apsolutnu većinu u jednoj opštini (Gora 91,7%). U Crnoj Gori Muslimani čine 15% ukupnog stanovništva, uglavnom su koncentrirani u istočnom delu i etnički preovlađuju u dve opštine: Plav (58,0%) i Rožaj (87%). Na ovim prostorima je prisutan proces etničke homogenizacije muslimanskog stanovništva.

Prema popisu iz 1991. godine Roma ima oko 143 hiljade i predstavljaju nacionalnu manjinu petu po brojnosti u SR Jugoslaviji. Ova nacionalnost karakteristična je za populacionu ekspanziju koja je rezultirala relativno visokom natalitetom i opadajućeg mortaliteta. Ali, porast broja Roma (posle 60 godina) rezultirao je i viševremenskom emancipacijom odnosno promenu u izjavljivanju da se sve više deklarišu kao Romi, dok su se ranije izjavljivali kao pripadnici nacionalne sredine u kojoj su živeli (Mađari, Rumuni, Srbi i dr.). To potvrđuje i podatak da je u tom periodu (1961-1991) broj Roma povećan sa 10 hiljada na 143 hiljade a udeo sa 0,6% na 1,4%. Pri tome, najveći porast zabeležen je na Kosovu i Metohiji (povećanje za preko 4 puta) zbog znatno višeg prirodnog priraštaja Roma na ovom nego na drugim područjima Jugoslavije. U ukupnoj populaciji nacionalnih manjina Romi čine preko 4%. Od ukupnog broja Roma najviše živi u Crnoj Gori (2,3%) a najviše u Centralnoj Srbiji (gotovo 50%), zatim na Kosovu (32%) i u Vojvodini (17%). Osnovna odlika prostornog razmeštaja Roma je izrazita disperzija tako da nemaju etničku dominaciju ni u jednoj opštini i od svih nacionalnih manjina su najurbanizovaniji jer žive u gradovima. U opština Centralne Srbije udeo Roma se kreće do 10% (Surdulica, Bujanovac) a u opština Vojvodine do 6% (Nova Crkva).

Hrvatima od 60 godina beleže smanjenje broja i udelu u ukupnom stanovništvu tako da je 1991. godine registrovano oko 112 hiljada pripadnika ove nacionalnosti. Najveći prirodni priraštaj, i sekularne promene u izjavljivanju (najviše) kao "Jugoslaveni" ili "Buvčani" su osnovne odlike demografskog

razvoja ove mawi ne. Najvi { e su koncentri sani u Vojvodi ni i -i ne 3,7% ukupnog stanovni { tva ove Pokraji ne. Ne predstav- qaju domi nantnu etni -ku grupu ni u jednoj op{ ti ni , al i su na drugom mestu (posl e Srba) u op{ ti nama [id (oko 18%), I n| i ja (12%) i Sremski Karl ovci (22%). Od ukupnog broja Hrvata koji ` i ve u SR Jugosl avi ji , preko dve tre}i ne ` i vi u Vojvodi ni , oko 20% u Central noj Srbi ji a oko 6% u Crnoj Gori (ugl avnom u Pri morju kao etni -ki najheterogeni jem podru-ju).

U cel om peri odu posl e Drugog svetskog rata broj Make- donaca je lagano rastao (ugl avnom zbog pozi ti vnog mi graci onog sal da), tako da i h je prema posl edwem popi su regi strovano oko 47 hi qada. Wi hov udeo u ukupnom stanovni { tvu SR Jugosl avi je se od 60 i h godi na stabi l i zuje na 0.5%. Makedonci su na pros- toru SR Jugosl avi je prete` no nastaweni u Central noj Srbi ji (58,6%) i Vojvodi ni (37,1%) a veoma mal o i h je koncentri sano na podru-ju Crne Gore (2,3%) i Kosova i Metohi je (2,0%). @i ve prete` no u gradski m naseqi ma.

Bugarsku mawi nu karakteri { e trend opadawa broja (sa 60 na oko 27 hi qada) i udel a u ukupnom stanovni { tvu SR Jugosl avi je (sa 0,9% na 0,3%), { to je uslovqeno ve} pomenuti m f ak- tori ma rel evantni m za popul aci onu di nami ku ve}i ne etni -ki h grupa. U ukupnoj popul aci ji naci onal ni h mawi na Bugari parti - ci pi raju sa mawe od 1%. Udeo ove mawi ne se smawi vao u ukupnom stanovni { tvu Central ne Srbi je i Vojvodi ne, dok je na Kosovu i u Crnoj Gori zabele` en lagani rast. U Central noj Srbi ji ` i vi 90% svi h Bugara nastaweni h u SR Jugosl avi ji a najve}a koncentraci ja se nal azi u regi onu jugoi sto- ne Srbi je gde i maju etni -ku prevagu u op{ ti nama Bosi legrad (73%) i Di - mi trovgrad (52%). Budu}i da se u op{ ti ni Di mi trovgrad preko 22% stanovni { tva dekl ari sal o kao Jugosl oveni , mo` e se pret- postavi ti da se i jedan deo Bugara tako i zjasni o pa je stepen etni -ke homogenosti zasi gurno ve}i .

U SR Jugosl avi ji je 1991. godi ne ` i vel o oko 67 hi qada Sl ovaka. Wi hov broj i udeo se u peri odu od 1948-1991. godi ne smawi vao (sa oko 73 na 67 hi qada odnosno sa 1,1% na 0.6%), naro-i to od sedamdeseti h godi na, { to je prvenstveno rezul tat depopul aci oni h tendenci ja i negati vnog mi graci onog sal da. U ukupnoj popul aci ji naci onal ni h mawi na Sl ovaci su na po-etku posmatranog peri oda u-estvoval i sa 4,6%, da bi se 1991. godi ne whov udeo prepol ovi o i i znosi o 2%. Teri tori jal ni razme{ taj Sl ovaka odl i kuje jaka koncentraci ja u Vojvodi ni (95% svi h Sl ovaka). Wi hov udeo u stanovni { tvu ove Pokraji ne se u pro- tekli om peri odu lagano smawi vao i u 1991. godi ni je i znosi o 3.2%. Sl ovaci ugl avnom ` i ve u Ba-koj i Banatu, i i maju etni -ku

prevagu u dve opštine: Bački Petrovac gde imaju apsolutnu većinu (oko 70%) i Kovačica relativno većinu (oko 40%). Analiza po naseqima pokazuje da su Slovaci i mali etni -ku dominaciju u 18 naseqia Vojvodine (u opština Kovačica, Zrenjanin, @itište i dr.). Slovake karakteriše znatna izmešnost sa ostalim nacionalnostima (Srbi i Mađari) i disperziona naseqenost.

Prema popisu iz 1991. godine Rumuna je u SR Jugoslaviji bilo oko 42 hiljade (0.4% ukupnog stanovništva) što je u poređenju sa 1948. gotovo 70% manje. To je posledica populacione dinamike ove etničke mase koju karakteriše negativni prirodni priraštaj i emigracioni tokovi kao i izražen proces asimilacije preko sklapanja meštinih brakova. U ukupnoj populaciji nacionalnih masa u njihovom udeo iznosi oko 1.3%. Rumuni su gotovo isključivo koncentrisani u Srbiji, tačnije oko 91,6% ih živi u Vojvodini (oni čine oko 2% ukupnog stanovništva), oko 8% u Centralnoj Srbiji, dok je na Kosovu i Metohiji i u Crnoj Gori broj pripadnika ove nacionalne mase vrlo mali. Najveća koncentracija Rumuna zabeležena je u jugoistočnom Banatu. Mada nemaju etničku prevagu ni u jednoj opštini, značajni udeo (odmah za Srba) beleže u opština Vračac (46%) i Alibunar (30%). Pojedine opštine imaju etnički homogena rumunska naseqia (Plandište, Bela Crkva, @itište).

Rusini su sve do popisa 1971. prikazivani zajedno sa Ukrajinacima. Prema prvom posrednom popisu bilo ih je oko 23 hiljade a prema poslednjem popisu oko 18 hiljada. Glavna koncentracija ovih nacionalnih masa je u Vojvodini (Bačka) gde je 1991. godine imalo 94,3% Rusina i 89,7% Ukrajinaca SR Jugoslavije. U poslednje dve decenije udeo Rusina je smanjen sa 1.0% na 0.9% a Ukrajinaca sa 0.3% na 0.2%. Razlozi ovakvog populacionog trenda leže u nedovoljnom obnavljanju stanovništva, sklapanju meštinih brakova i promenama u izjavama zbog izmešnosti ove nacionalne mase sa Srbima i drugim etničkim grupama.

Broj Vlaha je izrazito varirao kao posledica različitog izjavavanja pri ličnom popisu (poslednjih godina najverovatnije su se deklarirali kao Srbi ili Jugoslaveni). Zato su izjave o materinim jeziku ("vlahski") pouzdane za registrowanje broja pripadnika ove nacionalnosti. Popisni podaci pokazuju da je 1948. godine registrovano oko 93 hiljade, 1971. oko 15 hiljada, a 1991. godine preko 18 hiljada vlahskog stanovništva. U ukupnoj broju pripadnika nacionalnih masa udeo Vlaha je gotovo zanemariv (samo 0,5%) dok je na početku posmatranog perioda

iznosi oko 8%. Vlasi žive i skupo u Centralnoj Srbiji (99,2% od ukupnog vlasništva stanovništva Jugoslavije) ta-ni je u regijama istočne Srbije i najkoncentrisaniji su u opština Bočevac (preko 11%), zatim Petrovac, Bor, @agubica, Negotin i Zajevar. I na-e vlasništvu nacionalnu mavinu odl i kuje veoma i zra_en proces depopulaci je stanovništva.

Za Turke kao nacionalnu mavinu je karakteristično da je njihov broj značajno varirao. Dok je u 1948. bilo mawe od 2000 Turaka ve} 1953. je zabeleno preko 50 hiljada. Kasniji popisi pokazuju opadajući trend da bi prema poslednjem popisu u SR Jugoslaviji registrovano oko 11 hiljada Turaka. Budući da je ovoj etničkoj grupi svojstven visok prirodni priraštaj, smanjenje broja i udeo je prvenstveno rezultat emigracija njihovih tokova (prema Turskoj). Od ukupnog turskog stanovništva na području SR Jugoslavije 93% je koncentrisano na Kosovu i Metohiji. Preteno su nastaveni u opština Prijzen i Gwilane i to u gradskim naseljima.

I zrazite razlike među nacionalnim mavinama u pogledu demografskog razvoja, i to kako u prirodnom obnavljanju stanovništva tako i prema mehanikom kretanju (pravcu i obimu migracija), i male su za rezultat s jedne strane promenu broja i udeo pojedinih nacionalnih mavinu u ukupnom stanovništvu republike i pokrajina, a s druge, promene u teritorijalnom razmeštaju, gustini i koncentraciji pojedinih nacionalnih mavinu (to je izmenilo etničku SR Jugoslavije u periodu od II svetskog rata do danas).

U pogledu demografskog razvoja, za nacionalne mavinu koje žive u SR Jugoslaviji je karakteristično i zrazita polarizacija. Prisutna su dva ekstrema u prirodnom kretanju stanovništva pri čemu ni jedan ni drugi model reprodukcije ne predstavljaju povoljne demografske uslove za socijalni i ekonomski razvoj zemlje. Tako se na jednoj strani izdvajaju nacionalne mavinu (Albanci, Muslimani, Romi, Turci) koje odl i kuje prekomerno obnavljanje stanovništva (stope kumulativnog fertiliteta se kreću od 4,7 do 6,5), a na drugoj strani sve ostale mavinu (Mađari, Hrvati, Rumuni, Rusini, Slovaci i dr.) kod kojih je prisutno nedovoljno obnavljanje stanovništva to jest znatno ispod nivoa neophodnog za prostu reprodukciju (stope kumulativnog fertiliteta se kreću od 1,9 do 2,2). Najznačajniji i nioci, odgovorni za velike razlike u visini plodnosti među nacionalnim mavinama, su obrazovanje, zaposlenost i položaj žene u društvu, planirane porodice, ali i stepen ekonomskog razvoja regijona, socijalna mobilnost, tradicija, religija, psihološki i drugi faktori.

Ekstremne razlike u stopama fertiliteta nacionalnih mawina uslovele su i dva potpuno suprotna modela starosne strukture stanovništva. Prvi model odlikuje prosečna starost stanovništva oko 40 godina i izražen demografski proces starewa gde je udeo lica starijih od 60 veći od uдела lica mlađih od 20 godina u ukupnom stanovništvu (Mađari, Hrvati, Slovaci, Rumuni, Rusini i dr.). Drugi model starosne strukture je tipičan za Albance, Muslimane i Rome. To je mlada populacija (svako drugo lice mlađe od 20 godina), prosečna starost stanovništva je ispod 30 godina a udeo lica starijih od 60 godina u ukupnom stanovništvu veoma nizak (ispod 10%). Oba ekstremna tipa starosne strukture imaju negativne posledice na ekonomsku strukturu stanovništva. Kod nacionalnih mawina sa visokim fertilitetom odnosno izrazito mladom starosnom strukturom, stope aktivnosti su veoma niske (naročito u enskog stanovništva) i veliki je broj zdravanih lica (deca, učenici) dok nacionalnosti sa odmaklim procesom starewa imaju visoke udele lica sližnim pri hodom (penzioneri i sl.), nepovoljan sastav i veliki inu radne snage, slabiju profesionalnu mobilnost i produktivnost.

Razlike koje postoje u stopama mortaliteta (zbog uticaja starosne strukture) i nataliteta, uticala su na diferencijalne stope pri rodnog pri rađanja nacionalnih mawina i izmewen etnički sastav pojedinih podruja. Prema popisnim podacima iz 1991. godine, stope pri rodnog pri rađanja znatno iznad jugoslovenskog proseka imali su Albanci, Muslimani, Romi i Turci dok su Mađari, Rusini, Hrvati, Slovaci i ostali imali veoma nizak a poslednjih godina i negativan prirodni pri rađanja stanovništva.

Prema prostornoj pokretljivosti stanovništva takođe postoje velike razlike po nacionalnosti pa su diferencijalne stope u migracionim kretawima takođe bile relevantne za etnoteritorijalni razmeđanja nacionalnih mawina i etnički sastav pojedinih regiona. Na prostornu mobilnost stanovništva utiču mnogi faktori kao što su ekonomska razvijenost (veća je pokretljivost stanovništva na razvijenijim podrujima i obrnuto), obrazovna i ekonomska struktura stanovništva (veća je mobilnost obrazovanog i ekonomski aktivnog stanovništva), proces urbanizacije i drugi. Najveći stepen pokretljivosti imaju Jugoslaveni, Hrvati, Makedonci, Bugari, Rusini i Ukrajinici. Ove nacionalne mawine odlikuje relativno visoka pokretljivost na duge distance a različitomobilnost na lokalnom nivou. Nešto nižu pokretljivost imaju Mađari posebno kada je reč o lokalnoj pokretljivosti zbog tipične nasećenosti

Vojvodine. Vrl o ni ska mobi l nost odl i kuje Musl i mane, Al bance, Rumune, Turke, Rome, Vl ahe i Sl ovake. Kod ovi h mawi na re- je ugl avnom samo o l okal nom presećavawu tj. u okvi ru i ste op{ ti - ne, i maju nepovoćni ju obrazovnu i ekonomsku strukturu, ve}e udele poćopri vrednog stanovni { tva i sl i -no u odnosu na stanovni { tvo sa i stog podru-ja.

Mo` e se zakqu-i ti da su na promenu broja i udele naci onal ni h mawi na u etni -koj strukturi stanovni { tva, najve}i uti - caj i male di ferenci rane stope pri rodnog pri ra{ taja i stope mi graci ja. Udel i stanovni { tva sa vi { i m pri rodni m pri ra{ - tajem (Al banci , Musl i mani , Romi) kada ni je zna-ajni je del oval a mi graci ona komponenta (Turci) su zna-ajni je porasl i . Pri mena subjekti vnog kri terijuma pri l i kom dekl ari sawa o naci onal - nosti tako je je zna-ajno uti cal a na kretawe neki h naci onal - nosti (Musl i mani , Turci , Vl asi , Romi).

General no gl edano, promene u demograf ski m vari jabl ama su ~esto dugoro-ne, naro~i to ako je re- o demograf ski m pojava- ma u u` em smi slu (ferti l i tet, mortal i tet, porast stanovni { tva, starosno-pol na struktura) pa se i demograf ske odl i ke naci onal ni h mawi na koje su u vezi sa ovi m vari jabl ama jo{ spori je mewaju. Me| uti m kod neki h drugi h obel e` ja (mi graci je, profesi onal na i soci jal na struktura stanovni { tva) soci o-eko- nomski i kul turni h f aktori mogu bi ti zna-ajni ji i u kra}i m razdobći ma pa se razl i ke izme| u etni -ki h grupa mogu br` e mewati .

Dakl e, razl i ke u demograf ski m karakteri sti kama pojed- i ni h naci onal ni h mawi na su rezul tat dugoro-nog demograf skog razvoja. Razl i -i tosti kul ture, tradi ci je, jezi ka i drugi h el eme- nata naci onal ne i denti fi kaci je samo del i mi -no usl ovćavaju di ferenci jaci ju naci onal nosti u pogl edu demograf ski h odl i ka. Po svi m relevantni m pokazateći ma najva` ni je rezl i ke koje postoje izme| u naci onal ni h mawi na prate regi onal ne a ne etni -ke razl i ke. Ove razl i ke su usl ovćene ekonomsko-soci jal - ni m razvojem u pro{ l osti , stepenom pri vrednog razvoja, kul turni m i obrazovni m ni voo i mnogi m drugi m -i ni oci ma. Me| uti m, zbog i zrazi te teri tori jal ne koncentraci je pojedni h mawi na te razl i ke mogu da se i spoćavaju i kao razl i ke po etni -koj osnovi .

Na kraju treba i sta| i da u SR Jugosl avi ji pi tawe naci onal ni h mawi na i ma vi { estruki zna-aj. S demograf skog aspekta, i spi ti vawem i smawi vawem razl i ka koje postoje me| u naci onal ni m mawi nama u pogl edu demograf ski h karakteri sti ka, kao i poznavawem f aktora koji te razl i ke usl ovćavaju, dopri nosi se ravnomerni jem demograf skom razvi tku zemće.

S pol i ti -kog aspekta, probl emi me| unaci onal ni h odnosa,

pi tawe mawina i re{ avawe etni -kih konfli kata sve vi { e dobi jaju na zna-aju u okvi ru procesa stabi l i zaci je i demokrat- i zaci je SR Jugosl avi je.

Pri log

Naci onal na struktura stanovni { tva, SR Jugosl avi ja, 1948-1991

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Ukupno	6905155	7399027	8114121	8976195	9897986	10394026
Srbi	4830437	5166803	5718773	6056323	6201562	6504048
Crnogorci	416869	449747	488741	480922	547944	519757
Hrvati	176672	183060	207073	194105	156272	111650
Makedonci	18050	27639	36881	43398	49864	47118
Muslimani	17702	87505	124332	224566	293246	336025
Sl ovenci	21482	21359	20776	16615	12570	8630
Al banci	551436	588973	725575	1020432	1340769	1714768
Austri janci	-	310	263	169	873	-
Bugari	59485	60167	58533	54194	33479	26922
^esi	6853	6004	5181	4223	3277	2883
Grci	-	1301	1204	863	778	1018
I tal i jani	1004	754	666	636	572	-
Jevreji	-	1514	1255	6154	688	1174
Ma ari	433763	442098	449857	430610	390706	344147
Nemci	41835	46430	14628	9195	5409	5387
Poqaci	-	1405	1409	1191	1249	1438
Romi	52343	59030	10009	50290	112430	143519
Rumuni	63133	59711	59513	57441	53852	42364
Rusi	13606	8027	7125	4862	2857	2694
Rusi ni	22690	23727	25685	20646	19776	18099
Sl ovaci	73144	75035	77844	76764	73240	66863
Turci	1916	54818	46826	18617	13957	11264
Ukraj i nci	-	-	-	5653	5536	5090
Vl asi	93440	28047	1378	14730	25597	17810
Ostal i	9295	3522	3386	3780	14147	37349
Ni su se i zjasni l i	-	-	-	5007	8135	11849
I zj.se kao Jugosl oveni	-	-	21611	134767	473184	349714
I zj. se u smi sl u reg.pri p.	-	-	-	11613	8450	5910
Nepoznato	-	2041	5779	33459	47557	43453

I zvor: Kona-ni rezul tati popi sa stanovni { tva, a za 1991. i zvani -ne procene.

Nacionalna struktura stanovništva, SR Jugoslavija, 1948-1991
(u procentima)

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Srbi	70,0	69,8	70,5	67,5	62,7	62,6
Crnogorci	6,0	6,1	6,0	5,4	5,5	5,0
Hrvati	2,6	2,5	2,6	2,2	1,6	1,1
Makedonci	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Muslimani	0,3	1,2	1,5	2,5	3,0	3,2
Slaveni	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1
Albanci	8,0	8,0	8,9	11,4	13,5	16,5
Austrijanci	-	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Bugari	0,9	0,8	0,7	0,6	0,3	0,3
Česi	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Grci	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Italijani	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Jevreji	-	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Mađari	6,3	6,0	5,5	4,8	3,9	3,3
Nemci	0,6	0,6	0,2	0,1	0,1	0,1
Poçaci	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Romi	0,8	0,8	0,1	0,6	1,1	1,4
Rumuni	0,9	0,8	0,7	0,6	0,5	0,4
Rusi	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Rusini	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Slavaci	1,1	1,0	1,0	0,9	0,7	0,6
Turci	0,0	0,7	0,6	0,2	0,1	0,1
Ukrajinci	-	-	-	0,1	0,1	0,0
Vlasi	1,4	0,4	0,0	0,2	0,3	0,2
Ostali	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4
Nisu se izjasnili	-	-	-	0,1	0,1	0,1
Izjase kao Jugoslaveni	-	-	0,3	1,5	4,8	3,4
Izjase u smislureg.pri p.	-	-	-	0,1	0,1	0,1
Nepoznato	-	0,0	0,1	0,4	0,5	0,4

Nada Raduški, Beograd

**SOME DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS
OF THE NATIONAL MINORITIES OF FR YUGOSLAVIA**

Summary

FR Yugoslavia is a multiethnic community where, according to 1991 population census, Serbs and Montenegrins made two thirds of total population while the remaining portion consisted of numerous national minorities. Therefore, expressed in percentage, the share of Albanians was 16.5%, Hungarians 3.3%, Muslims 3.2%, Gypsies 1.4% etc. The analyses of ethnic structure of population indicate a great variety of ethnic characteristics of national minorities (declared nationality, native language and confession). Also, very different demographic characteristics of national minorities (birth rate, migrations, heterogenous marriages, changed declarations, as-

similation processes etc.) influence changing of the number and the share in total population of SR Yugoslavia. Namely, on one hand, a decreasing share of some nationalities (Hungarian, Russians, Slovaks etc.) as a result of a low or negative birth rate and a high emigration, and on the other hand, there is a highly growing share of Albanians, Muslim and Gypsies as a result, in the first place, to high natural increase. The analyses shows the global distribution of ethnic minorities by regions and by communes as the expressive processes of ethnic homogenization of the population. Finally, as a result of decomposition of former Yugoslavia, of the civil war and creation ethnonational states, some groups of population (e.g. Serbs in Croatia, Muslims in Serbia and Croatia) represent ethnic minorities which did not exist in former Yugoslavia.

Key words: demography, national minority, multiethnic state, ethnic structure, Yugoslavia